

УДК 347.9

Сергій Дронов,
аспірант кафедри цивільного права і процесу
Національної академії внутрішніх справ України

СТАН ДОКТРИНАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ПРОБЛЕМАТИКИ ТЕМПОРАЛЬНИХ ПРИНЦИПІВ ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА

У статті розглядаються основні доктринальні напрацювання, що наявні на цей час у сфері досліджень темпоральних принципів цивільного судочинства. Представлені основні наукові тези вчених-теоретиків, які наявні в загальній цивілістичній науці щодо процесуальних принципів і є інформативними для проведення всебічного вивчення вказаних принципів..

Ключові слова: цивільний процес, темпоральні принципи цивільного судочинства, процесуальні принципи.

Постановка проблеми. На цей час наявне широке коло досліджень, що присвячені вивченню окремих аспектів як загальних положень цивільно-процесуальних принципів, так і конкретних їх особливостей. Варто зазначити, що принципи повсякчас стають предметом пильної уваги вчених різних історичних періодів, оскільки саме з них починається цивільне провадження, зароджуються новітні підходи до вирішення проблемних питань. При цьому зазначимо, що під час вирішення окремих питань нормативно-правового регулювання шляхом закріплення у процесуальному законодавстві нових положень здійснюється обов'язкове їх зіставлення з відповідними процесуальними принципами.

У цьому контексті варто зазначити, що, перш ніж певне положення дістане свого закріплення у Цивільному процесуальному кодексі України та стане відповідною правовою нормою, така пропозиція повинна бути всебічно досліджена у науковому просторі. Саме це дозволить віднайти формулювання, що матиме єдине тлумачення, чітко регламентуватиме суспільні відносини та забезпечить ефективність цивільного провадження.

Актуальність вибраної тематики полягає в тому, що лише поетапне дослідження на доктринальному рівні темпоральних принципів цивільного судочинства стане запорукою подальшого їх правозастосування під час розгляду окремо взятої цивільної справи. Таким чином, виокремлення із загального обсягу теоретичних напрацювань з питань процесуальних принципів окремих положень, що можуть бути корисними для кращого розуміння темпоральних принципів, є першочерговою метою даного дослідження.

Стан наукового дослідження. Теоретичні питання процесуальних принципів, у

тому числі характеристики окремих аспектів темпоральних, у своїх працях висвітлювали А. В. Андрушко, І. В. Атаманчук, В. С. Букіна, Н. Ю. Голубєва, Р. А. Калюжний, С. О. Короед, М. П. Курило, Г. О. Свердлик, А. О. Ференс-Сороцький, О. О. Уварова та ін.

Мета дослідження – здійснити узагальнююче вивчення стану доктринальних досліджень темпоральних принципів цивільного судочинства задля віднайдення концептуальних підходів для формування базису для підготовки пропозицій щодо вдосконалення процесуального законодавства.

Виклад основного матеріалу. Огляд літератури та джерельної бази за темою дослідження вважаємо за доцільне будувати виходячи з його мети та завдань, вказавши на деякі характерні риси всього масиву літератури. Так, принципи цивільного судочинства, як правило, описуються в кожному підручнику з цивільного процесу, де для них виділяються окремі розділи, наводяться підходи науковців до визначення їх поняття, характеристики ознак та представлено їх класифікації. Проте зазначаємо, що у такій літературі все ж таки темпоральні принципи цивільного судочинства не віднаходять свого належного відображення, їх загальні положення висвітлюються опосередковано. Тому саме системний підхід до аналізу дасть змогу більш повно висвітлити вказані принципи, провести їх порівняльний аналіз, надати оцінку тому, як законодавство окремих країн вирішує колізії у сфері процесуального права, та визначити стан реалізації процесуальних принципів під час розгляду цивільних справ. Більш того, беручи до уваги той факт, що цивільний процес за своєю суттю є динамічним і перебуває постійно під

впливом реформаційних та інтеграційних процесів, варто зазначити, що значна кількість теоретичних джерел містить застарілу інформацію.

Усе це зумовлює потребу звернутись до першоджерел задля формування власної об'єктивно обґрунтованої позиції, проводячи системне узагальнення наявних у них положень, необхідного насамперед для вказівки на помилковість висновків, що містяться у деяких підручниках.

Підходячи до аналізу як нормативно-правового регулювання в окресленій тематиці, так і висловлених наукових позицій, вважаємо за необхідне розділити весь зазначений «спектр» інформації на три великих етапи, які окреслять періодизацію розвитку вчення про темпоральні принципи цивільного судочинства. В межах перший етап (базового) відбувається формування основних правових, процесуальних положень, у тому числі закладаються першоджерела темпоральних принципів цивільного судочинства, який бере свої витoki з римського приватного права. Другий етап – розбудова вітчизняного процесуального законодавства, відправною точкою якого вважаємо судову реформу 1864 р. Третій етап (сучасний) охоплює становлення новітньої правової доктрини та формує передумови для подальшого розвитку процесуального законодавства, за часовими рамками окреслюємо його початок 90-ми роками ХХ століття.

Саме такий поділ дозволить простежити увесь «шлях» зародження, розвитку та формування перспектив учення про темпоральні принципи цивільного процесуального права.

Звертаючись до римського приватного права, спостерігаємо, що основний ухил у регламентуванні спрямований більшою мірою саме на цивільне приватне право, аспекти римського процесуального права висвітлюються опосередковано, описуються, як правило, питання захисту цивільних права та позову. Разом із тим незаперечним є той факт, що римське приватне право здійснило безпосередній вплив на сучасне цивільно-процесуальне законодавство України, заклавши основу всього цивільного судочинства, зокрема й темпоральних принципів.

З іншого боку, розвиток цивільного процесуального законодавства України, як правило, пов'язують із судовою реформою 1864 р., у тому числі цивільного судочинства. Крім того, на його становлення також вплинула законодавча практика радянської доби. До доктринальних джерел дореволюційного та радянського періоду, що мають визначальне значення для дослідження темпоральних принципів

цивільного судочинства, відносимо роботи Є. В. Васьковського «Курс гражданского процесса» [1], А. Х. Гольмстена «Учебник русского гражданского судопроизводства» [2], І. Є. Енгельмана «Курс русского гражданского судопроизводства» [3], К. І. Малишева «Курс гражданского судопроизводства» [4].

У свою чергу, наукове дослідження слід вважати повним та глибоким тільки за умови проведення порівняльно-правового аналізу у зазначеній сфері із нормативним закріпленням та доктринальним підходом інших країн. Як приклад назвемо праці Б. С. Хейфеца «Основные черты гражданского процесса ФРГ (критический анализ)» 1968 р. [5], А. Салех Аль-Куайти «Принципы гражданского процессуального права Народной Демократической Республики Йемен» 1989 р. [6]. Саме за їх допомогою стає можливим віднайти позитивні моменти іноземної практики, що можуть бути застосовані для вирішення проблемних питань під час законодавчого регламентування темпоральних принципів цивільного судочинства.

Варто зазначити, що сучасне цивільне процесуальне право характеризується різноманітністю наукової літератури, що вирізняється своїм індивідуальним змістом, і в кожній роботі тією чи іншою мірою висвітлюються питання принципів цивільного процесуального права. Представимо деякі з них, в яких розкривається найбільш повно сутність процесуальних принципів, у тому числі наявна інформація дозволяє опрацювати питання характеристики темпоральних принципів. Серед основних підручників у вказаній сфері зазначимо В. Н. Васіна «Гражданский процесс» [7], Т. М. Кілічави «Цивільне процесуальне право» [8], М. Й. Штефана «Цивільне процесуальне право України» [9], а також підручники за загальною редакцією М. М. Ясинка «Теоретичні проблеми цивільного процесуального права» [10] та В. В. Комарова «Курс цивільного процесу» [11]. Аналізуючи зазначену наукову літературу, вкажемо, що у кожній праці міститься окреме положення стосовно визначення поняття «принцип», розкрито його ознаки, а також наводиться їх класифікація за різними критеріями. Водночас у науковій літературі сутність темпоральних принципів висвітлено недостатньо. Констатуємо, що для даної групи принципів викладений матеріал може бути використаний лише як науковий фундамент для подальших досліджень, що задає загальний напрям розвитку процесуального законодавства та ролі процесуальних принципів під час реформаційних процесів.

Разом із тим не можемо оминати своєю увагою наукову літературу, присвячену осо-

бливостям використання практики Європейського суду з прав людини під час здійснення правосуддя щодо вирішення цивільних справ, до їх числа слід віднести «Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя» [12], «Застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя» [13], «Мірило правовладдя» [14], а також відзначаємо монографічне дослідження І. О. Ізарової «Теоретичні засади цивільного процесу Європейського Союзу» 2015 р. [15], яке розкриває окремі аспекти правореалізації процесуальних принципів під час здійснення цивільного провадження, надає визначальні директиви до застосування під час винесення судових рішень.

Іншим складником наукового пізнання темпоральних принципів цивільного судочинства є дисертаційні дослідження, проведені вченими-правознавцями з питань цивільно-процесуальних принципів, серед яких виділяємо працю А. М. Колодія «Конституція і розвиток принципів права України (методологічні питання)» 1999 р. [16]. Слід зазначити, що для нашої роботи ключовими є висновки автора, зроблені стосовно виокремлення окремих видів правових принципів, та викладення його бачення найбільш дієвих шляхів виникнення принципів права. Крім того, використанню підлягають висновки щодо виокремлення регулятивності як найсуттєвішої з ознак принципів права.

У 2000 р. О. В. Рожнов проводив дослідження «Принцип оперативності в цивільному процесуальному праві» [17], результати якого можуть бути використані, зокрема, в частині сформульованих ознак принципів цивільного процесуального права, якими вони відрізняються від інших категорій цивільного процесуального права, а також виокремлення такої вимоги, як оперативність, що є, на його думку одним із принципів цивільного процесуального права.

Більш того, цікавою вважаємо думку, висловлену О. Ф. Вороновим у дослідженні «Еволюція функціональних принципів гражданского процесса» 2009 р. [18], який говорить, що для того, щоб принципи цивільного процесу ефективно виконували свої функції в області правозастосування, правотворчості, навчання і виховання, всі вони повинні бути сформульовані у вигляді окремих правових норм.

У свою чергу, Ю. В. Неклеса виконав наукову роботу «Принцип змагальності та диспозитивності в цивільному процесі України» 2011 р. [19], яка допоможе за рахунок осмислення наданого авторського принципу

диспозитивності в цивільному процесуальному праві надати власне поняття «темпоральних принципів цивільного судочинства».

Варто зауважити, що заслуговує на увагу дисертація Н. В. Охотницької «Становлення судової системи України (1991-2012 р.р.): історико-правовий аспект» 2015 р. [20], зокрема інформація, представлена стосовно історіографії дослідження судової системи України, а також напрацювання з питань компетенції та порядку здійснення судом судочинства.

О. С. Ткачук у дисертації «Реалізація судової влади у цивільному судочинстві України: структурно-функціональний аспект» 2016 р. [21] запропонував модель реалізації судової влади у цивільному судочинстві з урахуванням структурно-функціонального аспекту, що базується на концептуалізації динамічних характеристик судової влади у сфері цивільного судочинства, європеїзації цивільного судочинства в умовах фундаменталізації права на справедливий судовий розгляд стосовно сфери правосуддя у цивільних справах та суміжної юстиціарної сфери.

Вказуємо на те, що представлені наукові дослідження є фундаментом для проведення власного, оскільки у кожному з них наводяться позиції, які тією чи іншою мірою відіграють певну роль у становленні та формуванні авторських положень у сфері темпоральних принципів. При цьому зазначимо, що у більшості дисертаційних досліджень опрацьовувалась генеза самого поняття «принцип», висвітлювались його ознаки, пропонувались різноманітні класифікації процесуальних принципів, проте окремих ґрунтовних, всебічних вивчень темпоральних принципів цивільного судочинства на такому рівні на цей час не проводилось. Разом із тим наведені доктринальні праці дозволяють не тільки опрацювати періодизацію становлення, розвитку вчень про темпоральні принципи цивільного судочинства, а й сформулювати тези щодо перспектив подальшого вдосконалення нормативно-правового регулювання в окресленій сфері.

Варто також окремо відзначити, що значний прошарок наукових досліджень становлять позиції вчених-процесуалістів, викладені у статтях, тезах, доповідях та ін. Безперечно, дослідження у такому форматі дозволяють проводити вивчення конкретних аспектів процесуальних принципів, зокрема темпоральних. Саме в них зароджуються новітні підходи до вирішення проблемних питань процесуального права, розкривається сучасне бачення сталих процесуальних інститутів. У свою чергу зазначимо, що, окрім названих вище вчених, які зосереджували увагу на загальних положеннях щодо прин-

ципів цивільного судочинства, є й ті, що у своїх працях звертались до аналізу темпоральних принципів.

Завершуючи розгляд доктринального блоку системи вивчення проблематики темпоральних принципів цивільного судочинства, констатуємо, що на кожному рівні наявна інформація, що матиме суттєве значення в межах даного дослідження та забезпечить при цьому розвиток науки цивільно-процесуального права у зазначеній сфері.

Висновки.

Отже, вищенаведене дозволяє дійти до висновку, що системний, комплексний та осмислений підхід до здійснення наукового дослідження може дати бажаний результат – ґрунтовне вивчення, розкриття всіх аспектів досліджуваного явища – та доповнити власною частиною загальну картину розуміння темпоральних принципів цивільного судочинства.

Таким чином, говорячи в цілому про стан наукової розробки проблематики темпоральних принципів цивільного судочинства, вважаємо, що на цей час сформувалось базове підґрунтя для їх дослідження та зародження подальшої жвавої дискусії у зазначеній сфері, оскільки тільки саме ця група процесуальних принципів здійснює свій безпосередній вплив на результативність судової гілки влади. Акцентована увага в рамках цього питання на законодавчих положеннях та наукових аспектах темпоральних принципів цивільного судочинства забезпечать необхідною інформативною частиною для проведення подальшого дослідження темпоральних принципів цивільного судочинства.

Список використаних джерел:

1. Васьковський Е. В. Курс гражданского процесса. Субъекты и объекты процесса, процессуальные отношения и действия : учебник / Е. В. Васьковський. – М. : Статут, 2016. – 624 с.
2. Гольмстена А. Х. Учебник русского гражданского судопроизводства : учебник / А. Х. Гольмстена. – С.-Петербург. Тип. В. С. Балашева, 1885. – 334 с.
3. Энгельман И. Е. Курс русского гражданского судопроизводства : учебник / И. Е. Энгельман. – 3-е изд., испр. и доп. – Юрьев: Тип. К. Маттисена, 1912. – 646 с.
4. Малышев К. И. Курс гражданского судопроизводства : [т. 1] / К. И. Малышев. – С.-Петербург. ун-та. – 2-е изд., испр. и доп. – С.-Пб. : Тип. М. М. Стасюлевича, 1876. – 454 с.; Малышев К. И. Курс гражданского судопроизводства : [т. 2] / К. И. Малышев. – С.-Петербург. ун-та. – С.-Пб. : Тип. М. М. Стасюлевича, 1875. – 364 с.; Малы-

шев К. И. Курс гражданского судопроизводства : [т. 3] / К. И. Малышев. – С.-Пб. : Тип. М. М. Стасюлевича, 1879. – 460 с.

5. Хейфец Б. С. Основные черты гражданского процесса ФРГ: Критический анализ : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 712 «Гражданское право и гражданский процесс» / Б. С. Хейфец ; Всесоюзный юридический заочный институт. – М., 1968. – 28 с.

6. Салех Аль-Куайти А. Принципы гражданского процессуального права Народной Демократической Республики Йемен : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Гражданское право; предпринимательское право; семейное право; международное частное право» / А. Салех Аль-Куайти ; Киевский ордена Ленина и ордена Октябрьской Революции государственный университет им. Т. Г. Шевченко. – К., 1989. – 170 с.

7. Васин В. Н. Гражданский процесс : учебник / В. Н. Васин, В. И. Казанцев. – 3-е изд., стер. – М. : Издательский центр «Академия», 2008. – 288 с.

8. Кілічава Т. М. Цивільне процесуальне право : навчальний посібник / Т. М. Кілічава. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 352 с.

9. Штефан М. Й. Цивільне процесуальне право України: Академічний курс : підручник / М. Й. Штефан. – К. : Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2005. – 624 с.

10. Теоретичні проблеми цивільного процесуального права : підручник / М. М. Ясинюк, М. П. Курило, О. В. Кіріяк, О. О. Кармаза, С. І. Запара [та ін.] ; за заг. ред. д.ю.н., професора М. М. Ясинюка. – К. : Алерта, 2016. – 890 с.

11. Комаров В. В. Курс цивільного процесу : підручник / В. В. Комаров, В. А. Бігун, В. В. Баранкова [та ін.] ; за ред. В. В. Комарова. – Х. : Право, 2011. – 1352 с.

12. Фулей Т. І. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя : науково-методичний посібник для суддів / Т. І. Фулей. – 2-ге вид. випр., допов. – К., 2015. – 208 с.

13. Застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя : навчально-методичний посібник для тренерів навчального курсу для суддів. – К. : ВАІТЕ, 2017. – 192 с.

14. Посібник зі статті 6 право на справедливий суд (цивільна частина) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_6_UKR.pdf.

15. Ізарова І. О. Теоретичні засади цивільного процесу Європейського Союзу : монографія / І. О. Ізарова. – К. : ВД «Дакор», 2015. – 335 с.

16. Колодій А. М. Конституція і розвиток принципів права України (методологічні питання) : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень»; 12.00.02 «Конституційне право; муніципальне право» / А. М. Колодій ; КНУ імені Тараса Шевченка. – К., 1999. – 40 с.

17. Рожнов О. В. Принцип оперативності в цивільному процесуальному праві : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право та цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / О. В. Рожнов ; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. – Х., 2000. – 20 с.

18. Воронов А. Ф. Эволюция функциональных принципов гражданского процесса : дис. ... док. юрид. наук : спец. 12.00.15 «Гражданский процесс; арбитражный процесс» / А. Ф. Воронов ; Российская академия правосудия. – М., 2009. – 500 с.

19. Неклеса Ю. В. Принцип змагальності та диспозитивності в цивільному процесі України : дис. ... канд. юрид. наук : спец. «Цивільне право та цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / Ю. В. Неклеса ; Національний

університет «Одеська юридична академія». – Одеса, 2011. – 214 с.

20. Охотницької Н. В. Становлення судової системи України (1991-2012 р.р.): історико-правовий аспект : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / Н. В. Охотницької ; Національний університет «Львівська політехніка». – Львів, 2015. – 212 с.

21. Ткачук О. С. Реалізація судової влади у цивільному судочинстві України: структурно-функціональний аспект : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право та цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / О. С. Ткачук ; Харківський національний університете імені В. Н. Каразіна. – Х., 2016. – 38 с.

В статье рассматриваются основные доктринальные наработки, имеющиеся в настоящее время в области исследований темпоральных принципов гражданского судопроизводства. Представлены основные научные тезисы ученых-теоретиков, которые имеют в общей цивилистической науке относительно процессуальных принципов и являются информативными для проведения всестороннего изучения указанных принципов.

Ключевые слова: гражданский процесс, темпоральные принципы гражданского судопроизводства, процессуальные принципы.

The article deals with the main doctrinal developments that are currently available in the field of research temporal principles of civil justice. At the same time, the main scientific theses of theoretical scholars are presented, which are informative for the thorough study of these principles, which are available in the general civil science on procedural principles.

Key words: civil process, temporal principles of civil proceedings, procedural principles.

